

ЗМІСТ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ ШКІЛ ЗАКАРПАТТЯ У 20–30-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Сучасний етап розвитку системи підготовки вчителя початкових класів, як і професійна підготовка педагогів, загалом переживає етап модернізації, оновлення у відповідності до євроінтеграційних процесів. Між тим, історія України містить сторінки, в яких закарбований літопис про часи, коли окремі території краю належали до Європи, були її складовою частиною. В історичних довідках радянського періоду цей етап у житті нашого краю оцінювався по-різному, здебільшого негативно, як період окупації: австро-угорської (мадяризація), чехословацької (чехізації), хортіївсько-фашистської. Разом з тим, на території тогочасного Закарпаття компактно уживалися різні культури: русинська, українська, російська, угорська, чеська, словацька, румунська, німецька, єврейська, ромська (циганська).

Сьогодні, коли у самій Європі нерідко виникають міжетнічні суперечки, надзвичайно цінним є досвід Закарпаття, яке і сьогодні славиться своїми демократичними традиціями, толерантністю, терпимістю, добросусідським ставленням до інших національностей.

Зараз, як і завжди залишається актуальною проблема підготовки вчителя, насамперед, вчителя початкових класів. Адже саме від першого вчителя (вчительки) у великій мірі, залежить розвиток інтелекту, духовного світу школяра, складових полікультурної вихованості, його особистісного потенціалу. Як зауважує І. Стражнікова, за таких умов «зростає вагомість історико-педагогічних досліджень, в яких розглядаються теоретичні питання та узагальнюється досвід підготовки вчителів до здійснення професійно-педагогічної діяльності в різні періоди роботи школи й учителя. Звернення до історичних джерел науково-педагогічної думки надасть змогу виявити умови й закономірності активізації творчого потенціалу вчителя» [14, с. 470].

Дослідження проблеми підготовки вчителя для початкових шкіл Закарпаття передбачає здійснення розгорнутого аналізу сукупності чинників як об'єктивних, так і суб'єктивних, які впливали на розвиток змісту підготовки педагогів. Вивчення спадщини попередніх поколінь допоможе у пошуку відповідей на питання, які є актуальними сьогодні: як оптимізувати підготовку вчителя початкових класів у поліетнічному середовищі; які шляхи удосконалення полікультурної складової підготовки; яким чином активізувати іншомовну складову підготовки вчителя початкових класів тощо.

О. Сухомлинська наголошує: «Нині неможливо розпочати розв'язання проблеми, не визначивши, що ж було зроблено до цього, від чого потрібно відштовхнутися, розвиваючи, розбудовуючи нове знання»

[15, с. 8].

Різні аспекти розвитку освіти Закарпаття розглядаються в дослідженнях В. Гомонная, І. Гранчака, Е. Балагурі, О. Богів, А. Бондар, І. Задорожного, А. Ігната, Ф. Кулі, І. Курляк, М. Кухти, П.-Р. Магочія, О. Мазурка, Л. Маляр, М. Марусинець, І. Мельника, Ю. Мудрої, І. Небесника, М. Петрус, Т. Росул, В. Росула, В. Сагарди, М. Талапканича, Н. Товтин, М. Токаря, В. Фернеги, О. Фізеші, В. Химинця, О. Хичія, П. Ходанича, І. Цепенди та ін.

Роль освітніх діячів у розвитку шкільництва закарпатської землі досліджено в працях О. Бенци, М. Вегеша, В. Гомонная, Д. Данилюка, О. Довганича, С. Жупанина, Т. Завгородньої, М. Зимомрі, В. Івашка, М. Кляп, М. Кухти, Н. Мещерякової, О. Мишанича, М. Мушинки, Л. Ніколенко, Г. Павленка, Н. Пастушенко, І. Сенька, В. Туряниці, І. Хланти, П. Ходанича, В. Худанича.

Окремі аспекти підготовки вчителя для початкових шкіл Закарпаття досліджуються Б. Андрієвським (професійно-наукова підготовка майбутнього вчителя початкових класів), В. Гарагоничем (історичний аспект становлення Мукачівського педагогічного училища), М. Кіриком (дослідження психолого-лінгвістичних аспектів сприймання, усвідомлення, запам'ятовування та відтворення навчального матеріалу в початковий період навчання грамоти та розвиток мовлення першокласників), Н. Лисенком (підготовка фахівців дошкільного профілю на прикладі Закарпаття), К. Маргітичем (підготовки вчителя початкової школи до формування національної свідомості молодших школярів в угорськомовних загальноосвітніх школах Закарпаття), Г. Рего (становлення та розвиток теорії і практики дошкільного виховання), Г. Розлуцькою (зміст шкільних підручників для молодших школярів закарпатських шкіл), О. Савчук (краєзнавча спрямованість підручничотворення для молодших школярів в українських школах Закарпаття), О. Фенцик (підвищення якості методичної підготовки вчителя початкових класів у Мукачівському гуманітарно-педагогічному коледжі), О. Хомою (підготовка майбутніх учителів початкових класів до навчання державної мови у школах з угорською мовою навчання), Т. Цибар (естетичне виховання учнів середнього шкільного віку в полікультурному середовищі на Закарпатті).

Але питання розвитку змісту підготовки вчителя початкових класів не розглядалося окремо. Тому метою нашого дослідження є виокремлення сукупності чинників, які впливали на формування змісту підготовки вчителя початкових шкіл Закарпаття у період 20–30-х років ХХ століття.

До 1919 року Закарпаття відносилось до шкільного адміністративного округу з центром в Ужгороді (вся Угорщина була поділена на вісім шкільних адміністративних округів з центрами у Буді, Братиславі, Банській Бистриці, Дьєрі, Пейчі, Кошицях, Ужгороді, Орадії (Надьвароді), Загребі (як окремий дев'ятий округ для керівництва школами Хорватії, Далмації, Словенії).

У центрі кожного шкільного округу створювалася так звана «нормальна» школа, завданням якої була підготовка вчителя для початкових шкіл [6, с. 14]. Нормальні школи були чотирикласними. Окремий учитель навчав рисуванню і музиці. В навчальні плани цих шкіл входили дисципліни: релігія, мораль, рідна мова, державна мова, краснопис, граматика, основи латинської мови, рахування, шкільне право; додаткові: історія Угорщини, географія, природа, фізика, геометрія.

У 1868 та 1877 роках угорським урядом видавалися закони, спрямовані на поліпшення шкільної справи в Угорській Русі. Деякі з них, як от відвідування шкіл дітьми, починаючи з шестирічного віку залишилися в дії в період чехословацький. Але прийняті пізніше закони (зокрема сумнозвісний закон Апонія, який забороняв вживання рідної материнської мови) загальмували розвиток шкільництва. Так у 1917–1918-х роках на Закарпатті з 542 шкіл не було жодної з руською мовою навчання. Політика мадяризації [17] викликала велике невдоволення русинів.

Після приєднання Підкарпатської Русі до Чехословаччини культурно-освітнє становище українського народу стало поліпшуватися, порівняно з австро-угорським періодом. Вже «на кінець 1919 року на Закарпатті працювало 475 початкових шкіл, в тому числі 321 – з руською мовою навчання, 83 – угорські, 22 – чеські й словацькі, 7 – німецьких, 4 – румунські та 38 – мішаних (з двома мовами навчання)» [10, с. 207]. Таке розмаїття шкіл було викликане особливостями регіону. Адже «быванцями Підкарпатської Русі были представителі многих національностей – мадяри, жыды, німци, румуны, словакы, рома (цыганы), чехи... Язык, приближенный ид русинськôй бесіді, хосновав ся (уедно из чеським) як офіційный у роботі державной адміністрації и в ошколованню діти» [8, с. 74].

Тобто у новоствореній світовим співтовариством Підкарпатській Русі «народный русинский язык становится вторым (после государственного чешского) официальным языком» [3, с. 80].

Це не означало, що, наприклад, угорці, або німці не мають права навчатися рідною материнською мовою. Але крім неї, вони повинні були опанувати або руську, або чеську мови.

За період 20-го по 30-ті роки кількість початкових шкіл значно зросла, що у великій мірі, сталося «за рахунок відкриття чеських шкіл» [10, с. 207].

Початкові школи працювали у відповідності до шкільної реформи, якою передбачалося обов'язкове 8-річне навчання та удосконалення навчальних планів. Навчальні плани склалися групою досвідчених учителів і затверджувалися на окружних учительських конференціях. Кожний округ мав свій план.

Але на початку 20-х років дуже гостро постало питання з учительськими кадрами, як до речі, і з кадрами для системи державного і місцевого самоуправління, оскільки до того часу «госчиновниками были в основном венгры и евреи» [3, с. 81]. Багато вчителів були противниками

нового режиму, що зрештою призвело до звільнення 428 учителів, що було майже половиною із тієї кількості, що працювали на Підкарпатті [2, с. 9]. Для того, щоб укомплектувати нові народні і неповні середні (горожанки) школи, а також учительські семінарії з викладанням на русинській мові, «правительству унитарной Чехословакии пришлось обращаться за помощью к представителям интеллигенции из числа украинских и русских эмигрантов» [3, с. 81]. До освітян краю також «прилучилося чимало учителів з Чехії, Моравії та Словаччини і особливо багато з Галичини» [18, с. 107].

При всіх школах створювалися бібліотеки для вчителів і учнів. Педагогічне товариство видавало дитячий журнал «Наш рідний край» (1923–1938), близький до наукового журналу «Подкарпатська Русь» (1923–1936), який слугував навчально-методичним посібником для вчителів початкових шкіл. У 1923–1924 н.р. студенти учительських семінарій мали можливість знайомитися із розмаїттям періодичних видань. Це і журнал «Віночок» (1919–1924), газета «Учитель» (1920–1936), «Урядовий вісник» (1921–1938), що друкував педагогічні статті і урядові документи в галузі освітньої політики. Було видано підручники: «Руська читанка» (Гашпар), «Азбука», «Методика граматики руського языка», «Читанка для угорської молоді» (Волошин), «Азбука і читанка» (Грив), «Біблія» (Микита), «Літургія» (Григаші), «Природознавство» (Поливка), «Буквар» (Врабель), «Фізика» (Фенцик), «Катехиз» (Кутка) та ін.

Навчальна література стрімко розвивалася, про що свідчив факт, «что в самом 1922 и 1923 році вийшло из друку больше як 20 новых учебников» [1, с. 82–83].

Ю. І. Мудра зауважує, що «в період буржуазної Чехословаччини на Закарпатті справа з початковою освітою була набагато кращою, ніж за Австро-Угорщини; кількість учнів збільшилася майже втричі; навчання проводилося рідною мовою; було побудовано понад 80 нових початкових шкіл» [10, с. 208].

Для формування особистості майбутнього вчителя велику роль відіграла позашкільна культурно-освітня робота. При шкільному крайовому управлінні був організований навіть спеціальний відділ, який відповідав за культурно-освітню роботу. Кожна окружна рада (кожна сільська Рада мала своїх представників у окружній освітньо-культурній раді) самостійно складала план роботи в окрузі і подавала щорічно звіт про свою роботу в позашкільний відділ освіти, який підпорядковувався Міністерству шкіл і народної освіти. Окружні ради сприяли утворенню сільських читалень, театральних гуртків, музичних оркестрів (духових та інструментальних), хорів, читанню різноматематичних лекцій [10, с. 217].

Культурно-освітня робота проводилася і серед представників інших національностей краю: угорської, чеської, словацької, румунської, німецької та інших. Вони мали свої національні читальні, бібліотеки, оркестри, хори, гуртки. Так, наприклад, чехи мали 6 читалень, 24 бібліотеки, 14 театральних гуртків, 16 оркестрів, 12 хорів. В угорців було 26 читалень, 66

бібліотек, 42 театральні гуртки, 4 оркестри, 37 хорів [10, с. 218].

У змісті підготовки вчителів початкових шкіл знайшли відображення здобутки в галузі живопису, літератури, театального мистецтва, та й загалом діяльність нової генерації професіоналів-краян, що продовжувала утверджувати традиції істинної інтелігенції Закарпаття. Як зауважує Н. Товтин, закарпатську інтелігенцію завжди вирізняли «скромність способу життя, гордість за своє етнічне «Я» та свою культуру, смиренність, богобоязкість, розвинуте почуття власної і національної гідності, високий ступінь особистої чесності й порядності, законопослушність, працьовитість, глибоке знання та повага до своїх звичаїв і традицій, непорушна вірність заповітам батьків, і нарешті, безмежна відданість рідному краю» [16].

У історико-педагогічному доробку освітніх діячів Закарпаття міжвоєнного періоду розкрито також зміст і завдання естетичного виховання учнів [19], трудового виховання як складової частини соціального виховання, формування громадян своєї країни і, без пафосу, патріотів [11].

Слід зауважити, що розвиток шкільництва краю відбувався поряд із значними зрушеннями в інших галузях господарства. За свідченням крайового секретаря Земельної партії В. Зеленки, держава «затратила нїсколько сотень мільйонів на будовлю больниць, разных державных урядов, домов для служащих, провела огромные работы по регуляції рїк и потоків, инвестовала великий капітал на будовлю и оправу путей..., частично провела електризацію..., улучшила почтовое и телеграфное сообщеніе и таким способом помогла всеобщему поднятїю житейского уровня карпаторусского обывательства» [4, с. 106].

Якщо економічне і культурне життя краю значно покращувалося, то в політичному житті спостерігався «великий непорядок: «языковый вопрос» и церковна боротьба роздїляє русинів на неприятельскї табори» [5, с. 113].

Мовне питання, на нашу думку, – це вагомий чинник у формуванні змісту як шкільної освіти (для народних, горожанських шкіл та гімназій), так і у підготовці вчителів. Саме від вирішення цього питання залежало, як і чому навчатимуть дітей у школах та у вчительських семінаріях майбутніх учителів.

Ідеологічне протистояння між трьома орієнтаціями закарпатської інтелігенції: українофільською, руськофільською і русинофільською [19] відобразилося як на кількості політичних партій у краї, так і на розбудові освітньої галузі.

У 20–30-х роках на Закарпатті діяло дві вчительські семінарії, які здійснювали підготовку вчителів для початкових класів: Ужгородська та Мукачівська. В обох освітніх закладах навчання здійснювалося на руській мові, але Ужгородська семінарія була, у більшій мірі, українофільською (разом із директором А. Волошиним, який був ідеологічним натхненником цього напрямку). Як зауважує О. Мишанич «українська орієнтація на Закарпатті у 20–30-х роках назріла як протест проти чехізації і реакційного

русифільства, що почало насаджувати тут російську мову і великодержавну російську імперську ідею» [9, с. 19].

В той час як Мукачівська семінарія була русифільського спрямування, студенти-майбутні вчителі початкових шкіл брали активну участь у вечорах, святах, навіть театральних виставах на честь видатних російських письменників і поетів, як О. Пушкін, Л. Толстой. Так «у червні 1925 року з нагоди 125 річчя з дня народження О. С. Пушкіна семінаристи дали постановку у міському театрі» [2, с. 12].

Це означало, що випускники-педагоги теж були прихильниками відповідного напрямку. Отже, якщо вчитель був русифілом, то учні вивчали літературу російську, якщо українофілом – то вивчали Т. Шевченка, І. Франка [2, с. 12].

Але в жодному разі це протистояння не мало грубого, жорстокого, насильницького характеру. На нашу думку, ментальність закарпатських русинів була (і залишається) відкритою, сприйнятливою до іншого, нового, відмінного від його (закарпатського русина) типу мислення, культури. Саме цей стержень був запорукою збереження цивілізованих, толерантних стосунків між різними націями, віросповіданнями. Особливо це єднання відчувалося в дні визначних для християн релігійних свят: Великодня і Різдва. Як приклад, може бути наведено проведення з учнями 4-х класів тематичного вечора «Різдво на Закарпатті» [12, с. 270–276]. Відома різдвяна пісня «Тиха ніч, свята ніч» виконується учнями українською, словацькою, румунською та німецькою мовою, а також її аналог виконується угорською мовою. Створення такого невимушеного, природного багатомовного середовища було запорукою формування в учнів складових полікультурної вихованості і, на нашу думку, якнайкращим чином має бути відтвореним у змісті підготовки сучасного вчителя початкових класів.

Вагомим чинником у справі формування змісту підготовки вчителя початкових класів у окреслений період була діяльність (як зазначалось вище) передової інтелігенції, тогочасної освітянської та мистецької еліти краю, яку безперечно очолював А. Волошин. Створені ним у ці роки підручники, наукові та методичні видання були кращими зразками науково-методичної літератури не тільки на той час, вони залишаються такими і сьогодні. До плеяди провідних діячів, діяльність яких припадає саме на виокремлений нами період, відносяться В. І. Бірчак, Ю. Боршош-Кум'ятський, А. Годинка, Я. Голота, В. С. Гренджа-Донський, А. В. Карабелаш, О. І. Маркуш, І. А. Панькевич, В. М. Пачовський, М. Підгірянка (Домбровська), І. А. Поливка, Ф. М. Потушняк, Ю. І. Ревай, Є. Сабов, А. Штефан.

За спогадами П. Стерча, «якби не так (*тобто добре, на високому рівні – прим. наша. – М. Д.*) поставлене шкільництво, Закарпаття не могло було б дійти до своїх Славних Березневих днів 1939 р. Закарпаття не могло б було видати з-поміж себе ряд інтелігентів світового рівня, Закарпаття не могло б було дати з себе невмирущих борців за волю України» [13, с. 29].

Таким чином, розвиток змісту підготовки вчителя для початкових шкіл Закарпаття у 20–30-х роках ХХ століття визначався сукупністю чинників, серед яких виокремлюємо:

1) соціально-економічні умови розвитку, які сприяли поживавленню господарського життя краю, покращенню їх матеріального становища;

2) розквіт культурно-освітньої (розбудова шкіл та популяризація мистецьких жанрів серед простого населення) та просвітницької діяльності, розвиток педагогічної преси, підручникотворення;

3) забезпечення прав на навчання рідною мовою всіх націй, що склали населення Закарпаття; збереження та примноження кращих традицій попередніх поколінь; підтримка полікультурного, багатомовного середовища, збагачення змісту навчання привнесенням культурного розмаїття інших народів;

4) вирішення «мовного питання» та активізація політичного життя краю, виникнення численних політичних партій та молодіжних організацій;

5) діяльність патріотично налаштованої інтелігенції як з числа емігрантів, так і місцевої науково-педагогічної еліти.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом навчальних планів та програм, які пропонувалися для майбутніх учителів початкових класів, навчально-методичної літератури та організаційних засад підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волошин А. Коротка история педагогики для учительських семинарий / Августин Волошин. – Ужгород : «Унію», 1923. – 84 с.
2. Гарагонич В. В. Вчительська альма-матер (Мукачівській учительській семінарії – 80 років) : історико-публіцистичний нарис / В. В. Гарагонич. – Ужгород, 1995. – 65 с.
3. Годьмаш П. Подкарпатская Русь и Украина: политико-правовое исследование / П. Годьмаш, С. Годьмаш. – Ужгород : Вид-тво «Патент», 2003. – 389 с.
4. Зеленка В. Правдой противь демагогии // Великий забавный и господарский календарь на 1937 годъ / В. Зеленка. – Ужгород : Изд-во типографії «Новина», 1937. – С. 10–6107.
5. История Подкарпатской Руси для народа / сост. о. иреней Мих. Кондратович. – Ужгород : «Унію», 1924. – 115 с.
6. Ігнат А. М. Загальноосвітня школа на Закарпатті в ХІХ – поч. ХХ століття. Конспект лекцій із спецкурсу «Історичне краєзнавство» / Андрій Михайлович Ігнат. – Ужгород : УжДУ, 1971. – 68 с.
7. Ігнат А. М. Стан освіти на Закарпатті у 20–30-х рр. ХХ століття // Великий жовтень і розквіт возз'єднаного Закарпаття / Матеріали наук. Сесії / Андрій Михайлович Ігнат. – Ужгород : Вид-тво «Карпати», 1970. – С. 212–221.
8. Магочій П.-Р. Народ нивыдыкы: Ілюстрована історія карпаторусинів /

- пер. русинською мовою В. Падяк ; сюжетні коментарі до іл. В. Падяка / Павло Роберт Магочій. – Ужгород : Вид-во В.Падяка, 2007. – 120 с.
9. Мишанич О. «Карпаторусинство», його джерела й еволюція у ХХ столітті / Олекса Мишанич. – Ужгород : Відродження, 1992. – 56 с.
  10. Мудра Ю. І. Наш край – наша історія / Ю. І. Мудра. – Ужгород : ЗІПКПК, 1994. – 351 с.
  11. Копачко М. Трудова підготовка молоді в контексті формування національної самосвідомості в концепції виховання А. Волошина // Карпатська Україна і Карпатська Січ : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конференції «Карпатська Україна і Карпатська Січ», м. Хуст, 14 березня 1999 р. / Магдалина Опачко. – Ужгород : Карпати-Гражда, 1999. – С. 93–99.
  12. Роз луцька Г. М. Зміст шкільних підручників як фактор полікультурного виховання молодших школярів у Закарпатті (1919–1939 рр.) : монографія / Галина Миколаївна Розлуцька. – Дрогобич : Коло, 2005. – 282 с.
  13. Стерчо П. Карпато-Українська держава / Петро Стерчо. – Львів : «Завільну Україну», 1994. – 288 с.
  14. Стражникова І. В. Підготовка вчителів початкових класів України у контексті європейського розвитку (на основі сучасних педагогічних досліджень) / Інна Василівна Стражникова // Педагогічний дискурс. – 2011. – Випуск № 10. – С. 469–473.
  15. Сухомлинські О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / Ольга Василівна Сухомлинська. – К. : А.П.Н., 2003. – 68 с.
  16. Жовтин Н. І. Історико-культурний екскурс шляхів становлення музичного мистецтва Закарпаття другої половини ХХ – початку ХХІ ст. [Електронний ресурс] / Н. І. Товтин. – Режим доступу : <http://www.teologia.org.ua>. – Загол. з екр. – Мова укр.
  17. Фатула Р. С. Мадяризація освіти на Закарпатті в кінці ХІХ – на початку ХХ століть [Електронний ресурс] / Руслан Степанович Фатула. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Grani/2011_4/39.pdf. – Загол. з екр. – Мова укр.
  18. Освіта Закарпаття : монографія. / В. В. Химинець, П. П. Стрічик, Б. М. Качур, М. І. Талапканич. – Ужгород : «Карпати»; Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2009. – 464 с.
  19. Цибар Т. М. Естетичне виховання учнів середнього шкільного віку в полікультурному середовищі на Закарпатті (1919–1939 рр) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Тетяна Михайлівна Цибар. – Тернопіль, 2008. – 21 с.
-